

МІНІМАЛЬНИЙ РОЗМІР СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Юлія Хорт,

канд. юрид. наук,

асистентка кафедри господарського права

Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, м. Харків

Стаття присвячена дослідженню законодавчо встановленої обов'язкової вимоги до мінімального розміру статутного капіталу акціонерних товариств. Аналізуються переваги та недоліки цієї вимоги, сучасні світові тенденції у її регулюванні, вказується на зміну акцентів у захисті інтересів кредиторів. Зазначається, що вимога до мінімального розміру статутного капіталу не є ефективним механізмом захисту інтересів кредиторів, а тому підлягає скасуванню. Захист інтересів кредиторів має здійснюватися за допомогою альтернативних механізмів.

Ключові слова: вимога до мінімального розміру статутного капіталу, гарантійна функція статутного капіталу, захист інтересів кредиторів.

Протягом тривалого часу вимога до мінімального розміру статутного капіталу, яка пред'являється під час його створення, розглядалася як один із найважливіших механізмів захисту інтересів кредиторів. Знайомство із закордонним досвідом правового регулювання корпоративних правовідносин свідчить, що поступово традиційні підходи до захисту інтересів кредиторів змінюються, фундаментальні інститути, які існували протягом кількох століть, істотно модифікуються або взагалі скасовуються. Зокрема, це стосується й вимоги до мінімального розміру статутного капіталу.

На сьогодні у світі переважає тенденція до відмови від вимоги до мінімального розміру статутного капіталу. Якщо раніше це було характерним лише для країн англо-американської правової родини (Австралія, Канада, Нова Зеландія, США), то зараз – і для Японії (яка до недавнього часу мала корпоративне законодавство, сформоване під впливом німецького права)¹. У ЄС приватні товариства теж можуть створюватися без капіталу (Великобританія, Франція). Це підтверджується рішеннями Європейського суду у справах Centros, Inspire Art та Überseering)². У найближчому майбутньому при запровадженні альтернативного режиму на рівні ЄС пропонується істотно спростити або навіть скасувати його й стосовно публічних товариств.

Проблематика статутного капіталу аналізувалася у працях багатьох вітчизняних учених, зокрема, О. Вінник, І. Кучеренко, О. Кібенко, В.

¹У 2006 р. до Комерційного кодексу Японії внесені зміни, якими скасовано вимогу до мінімального розміру статутного капіталу публічних АТ, що становив 10 млн ієн.

²Ці рішення мали визначальний вплив на перегляд норм щодо капіталу у країнах – учасницях ЄС. Вони мають тенденцію підпорядковувати режим статутного капіталу свободі заснування стосовно товариств з обмеженою відповідальністю (private companies, limited liability companies).

Кравчука, Ю. Пацурківського, І. Спасибо-Фатєєвої, Ю. Тарасенко, О. Янкової та ін. Однак на сучасному етапі розвитку економіки вкрай необхідний оновлений підхід до інституту статутного капіталу.

Мета цієї статті – дослідити чи дійсно вимога до мінімального розміру статутного капіталу є ефективним механізмом захисту інтересів кредиторів чи від неї слід відмовитись як такої, що не виконує основної мети задля якої вона була запроваджена.

Згідно з ч. 1 ст. 14 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514 передбачається законодавче закріплення мінімального розміру статутного капіталу АТ не менше 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент його створення (реєстрації). Його основне призначення полягає в тому, що майно товариства, яке відповідає статутному капіталу, буде використане ліквідатором переважно для задоволення претензій кредиторів, і тільки після повної сплати боргів АТ залишковий капітал розподілятиметься між учасниками (акціонерами) [1, с. 101].

Питання встановлення обов'язкового мінімального розміру статутного капіталу для АТ у науковій юридичній літературі є одним із найбільш дискусійних. Можна вирізнити 3 основні точки зору щодо нього: підвищити його розмір (Ю. Пацурківський); зменшити його до 25 тис. євро, як це передбачено Другою директивою ЄС (О. Кібенко); взагалі відмовитися від обов'язкового встановлення статутного капіталу (Дж. Армор, Л. Енрікес, Ф. Кюблер, Дж. Мейсі, Х. Меркт, Е. Ферран).

Основний недолік мінімального розміру статутного капіталу пояснюється його фіксованою величиною для всіх товариств певного типу, оскільки неможливо встановити однаковий розмір мінімального капіталу, який підходив би для всіх

товариств. Кожне з них має свої унікальні підприємницькі, організаційні та фінансові характеристики. Встановлення одного загального розміру мінімального капіталу не враховує різні рівні ризиків, які несуть різні товариства, він не має відношення ні до боргів, які товариство може взяти, ні до видів підприємницької діяльності, які воно може здійснювати [2, с. 85; 3, с. 1199]. Дійсно, навряд чи статутний капітал у 1250 мінімальних заробітних плат забезпечить реальний захист кредиторів товариств, чії зобов'язання обчислюються мільйонами доларів.

Іноді вчені-юристи порівнюють гарантійну функцію статутного капіталу з функцією правил адекватності капіталу у банках та інших фінансових установах і пропонують поширити обмеження, які існують щодо них при формуванні статутного капіталу, на звичайні акціонерні товариства. На сьогодні мінімальний розмір статутного капіталу для банків становить 10 млн євро (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121), для страхових компаній – 1 млн євро, а страхових компаній, що займаються страхуванням життя – 1,5 млн євро (ч. 2 ст. 30 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85). Звісно, вчені пропонують встановити не такі великі суми мінімального розміру статутного капіталу, але все ж вбачають необхідність значно підвищити його розмір. Так, Ю. Пацурківський пропонує підвищити розмір статутного капіталу АТ та ТОВ до 2500 мінімальних заробітних плат [4, с. 7].

Однак, навряд чи можна погодитися з твердженнями авторів, які пропонують підвищити розмір статутного капіталу загального акціонерного законодавства за аналогією з банківським, страховим тощо. Високі вимоги до розміру статутного капіталу пояснюються двома причинами. *По-перше*, специфікою сфери, в якій діють банки. Слід зазначити, що банківська система є частиною економічної системи України і забезпечення її стабільності має надзвичайно важливе значення з точки зору економічної безпеки країни. *По-друге*, наявністю особливої категорії кредиторів – вкладників. Крім того, вести мову про гарантійну функцію статутного капіталу банків можна досить умовно. Адже гарантування інтересів кредиторів, насамперед вкладників, покладається в основному на обов'язкові економічні нормативи, одним із яких є статутний капітал. З одного боку, він є основою для формування власних коштів, що і визначають масштаби його діяльності, з іншого – розрахунок адекватності капіталу банку здійснюється пропорційно ризику за зобов'язаннями, які на себе приймає банк.

Іноді може стверджуватися, що встановлення вимоги до мінімального розміру статутного капіталу зменшує ризик банкрутства товариств. Проте, незалежно від обраної величини мінімального розміру статутного капіталу, останній не забезпечує товариство від банкрутства, зумовленого неадекватним управлінням чи несприятли-

вими умовами ведення бізнесу. Підтвердженням висловленої точки зору є емпіричне дослідження, проведене серед бельгійських товариств, яке засвідчило, що коефіцієнт неплатоспроможності серед товариств з меншим мінімальним капіталом був менший, аніж серед високо капіталізованих [5, с. 46]. Відсутні докази й того, що у США, де відсутні вимоги до мінімального розміру статутного капіталу як публічних, так і закритих корпорацій, їх банкрутства є частішими, ніж у країнах ЄС, де такі вимоги передбачаються.

Один із аргументів на підтримку вимог до мінімального розміру статутного капіталу полягає у гарантуванні того, що особи, які використовують корпоративну форму, матимуть хоча б певну суму власних коштів. Іноді її називають «вхідною платою за обмежену відповідальність» [6, с. 99]. Мета цих вимог – сигналізувати, що обмежена відповідальність не приходить без деякої відповідальності й у такий спосіб попереджати фривольні інкорпорації. Іншими словами, той, хто не зможе внести встановлений законом мінімальний капітал, не повинен засновувати товариство з обмеженням відповідальності всіх учасників. Але, як зазначає О. Кібенко, «дуже легко перегнути палку і зробити такий бар'єр занадто високим» [1, с. 109]. Передбачені чинним законодавством України вимоги до мінімального розміру статутного капіталу є високими, що необґрунтовано звужує можливості використання організаційно-правової форми АТ для малого бізнесу. Перш за все це стосується АТ у сфері особистих і інтелектуальних послуг, щодо яких взагалі не доведено, що стартовий капітал є корисним [7, с. 1039]. Також це знижуватиме конкуренцію та сприятиме отриманню певними товариствами монопольного становища, що відповідно суперечить основним засадам ринкової економіки.

Також може стверджуватися, що вимога до мінімального розміру статутного капіталу захищає інвесторів АТ від негативних проявів цієї форми господарювання. Однак навіть український законодавець не надає йому вагомому значення. При допуску акцій АТ до лістингу на Українській фондовій біржі у котирувальному списку першого рівня пред'являються вимоги до мінімальної величини чистих активів, які мають становити не менше 100 млн грн, ринкової капіталізації емітента – 100 млн грн (додаток № 9 до Правил Української фондової біржі, затверджено постановою Біржової ради ЗАТ «Українська фондова біржа» від 05.06.2007 р. № 7). Правилами Лондонської фондової біржі (п. 2.2.7) при вирішенні питання про допуск акцій до котирування визначальним теж є вимога не до мінімального розміру статутного капіталу, а до ринкової капіталізації акцій, які мають становити не менше 700 тис. фунтів стерлінгів.

Особливо очевидною є суттєва слабкість вимоги мінімального капіталу, якщо розглянути, яким чином вона забезпечує захист інтересів кредиторів не як цілісної сукупності, а за аналогією із зарубіжним законодавством щодо

різних їх типів – добровільних (договірні кредитори) і недобровільних (кредитори, які є жертвами деліктів, працівники підприємства, органи оподаткування).

Якщо розглянути інформацію, що враховується потенційними кредиторами й інвесторами при вирішенні питання про надання кредиту, то ми не знайдемо доказів того, що статутний капітал використовується як вагомий складник. Така позиція цілком зрозуміла, адже статутний капітал – це показник суми коштів, вкладених акціонерами в певний проміжок часу в минулому. Така інформація для інвесторів є малокорисною. Більш вагомим для них є показник власного капіталу товариства, за рахунок якого й відбувається виконання їх вимог. Крім того, договірні кредитори, як правило, надають кредит на умовах забезпечення заставою, порукою та на підставі інших зобов'язальних механізмів.

Отже, мінімальний розмір статутного капіталу не є адекватним механізмом захисту великих договірних кредиторів. Це твердження в спеціальній літературі не піддається сумніву. Протилежна ситуація склалася щодо захисту недобровільних кредиторів. Так, Дж. Армор вважає, що мінімальний розмір статутного капіталу належним чином не захищає і таких кредиторів, а їх захист може здійснюватись альтернативними механізмами. При вирішенні питання щодо збереження режиму обов'язкового капіталу необхідно керуватись критерієм економічної доцільності. Іншими словами, законодавство має захищати кредиторів настільки, наскільки прибутки від такого захисту перевищують соціальні витрати [8, с. 19–21].

М. Міола, навпаки, розглядає мінімальний розмір статутного капіталу як універсальний механізм щодо захисту всіх кредиторів однаково. Адже недобровільні кредитори іноді не хочуть або не можуть забезпечити себе договірними механізмами захисту, на відміну від добровільних кредиторів [9, с. 480]. Правила статутного капіталу захищають через правові положення, які намагаються відтворити умови договору з товариством, тобто стандартизованим контрактом. Це дає кредиторам можливість вибору різних систем захисту. У той самий час, як стверджує Х. Меркт, свобода договору може відтворити обов'язкові правила статутного капіталу. Вони мають на меті запобігати договірним витратам, які інакше були б покладені на індивідуальних кредиторів, передусім тих, для яких це було б важким тягарем [10, с. 1051]. М. Міола вважає, що гнучкість, притаманна режиму статутного капіталу, повинна бути заснована на обов'язковому механізмі, а не на правилах з невиконання зобов'язань (default rules) [9, с. 481]. Це дало б акціонерам можливість вибору різних для свого захисту правових засобів. Е. Ферран зазначає, що хоч обидві системи захисту кредиторів і можуть співіснувати, але цього не слід робити [11, с. 28]. Проаналізуємо, як захищається кожна з категорій недобровільних кредиторів.

По-перше, розглянемо таку категорію недобровільних кредиторів, вимоги яких полягають у відшкодуванні збитків, завданих каліцтвом, ушкодженням чи смертю (так званих деліктних кредиторів). На нашу думку, більш ефективним механізмом їх захисту є не великий розмір статутного капіталу, а законодавча вимога щодо страхування відповідальності підприємствами, виробництвом яких становить підвищену небезпеку, тобто вони повинні мати страховий поліс, співрозмірний з їх ризиками. Визначена таким чином страхова премія буде більш точним механізмом захисту позадоговірних кредиторів, ніж вимога мінімального капіталу, яка є однаковою для всіх товариств незалежно від ризику їх діяльності [8, с. 19].

Що ж стосується такої категорії недобровільних кредиторів, як працівники товариства, то щодо них, приміром, Німеччина не покладалася на систему обов'язкового капіталу, а вирішила ввести обов'язкове страхування пенсійних виплат працівників і страхування депозитів [12, с. 391].

Ще одна категорія недобровільних кредиторів – держава, яку представляють органи оподаткування з вимогами по сплаті обов'язкових податкових платежів. Зазначимо, що жодне АТ не може фінансувати початок своєї діяльності за рахунок несплачених податкових зобов'язань, оскільки останні не можуть виникнути раніше настання податкових подій, тобто до початку ведення бізнесу. Початкове фінансування товариства одразу після створення здійснюють добровільні кредитори. Пункт відліку, з якого кошти, призначені для сплати податків, можуть використовуватися для фінансування бізнесу, знаходиться не на початку діяльності АТ, а як фінансові труднощі виникають у подальшому. Отже, вимога мінімального капіталу при заснуванні товариства не захищає належним чином державу як податкового кредитора, оскільки статутний капітал може бути втрачений до цього моменту. Ефективнішими механізмами захисту інтересів держави є здійснення попереднього контролю товариства через перевірку його бухгалтерської звітності, збирання відповідної інформації про фінансове становище боржника та застосування примусу в разі необхідності [8, с. 20].

І остання категорія недобровільних кредиторів – торгові кредитори, зобов'язання перед якими виникають у процесі звичайної господарської діяльності. Емпіричні дослідження свідчать, що вони пропонують однакові умови всім позичальникам (споживачам, які здійснюють покупки у кредит) [13, с. 1109]. Слід зазначити, що розмір наданого кредиту зумовлюється кредитоспроможністю позичальника [14, с. 678–679]. Також торгові кредитори для свого захисту, як правило, передбачають збереження права власності на проданий товар до повернення наданого кредиту [15, с. 1032].

Викладене свідчить, що досить складно знайти категорію недобровільних кредиторів, для яких обов'язкові вимоги щодо мінімально-

го розміру статутного капіталу забезпечували б надійний і корисний захист.

Висновки

Мінімальний розмір статутного капіталу не може забезпечити кредиторам належного захисту їх інтересів. Більше того, він може вводити кредиторів в оману, оскільки не є величиною, що свідчить про активи товариства, за винятком лише короткого періоду після його створення. Тому пропонуємо на законодавчому рівні відмовитися від обов'язкового встановлення мінімального розміру статутного капіталу як для приватних, так і публічних АТ, але така зміна має здійснюватися в декілька етапів шляхом поступового зниження статутного капіталу аж до повного його скасування із розвитком альтернативних механізмів захисту інтересів кредиторів (тест на платоспроможність; розкриття інформації стосовно фінансового стану товариства; договірні механізми захисту; установлення відповідальності директорів товариства за здійснення неправомірної підприємницької діяльності, їх дискваліфікація, застосування доктрини справедливої субординації вимог акціонерів, визнання недійсними правочинів, укладених з метою обману кредиторів чи без отримання належного зустрічного задоволення боржником [16, с. 15–16]).

Акціонерна форма господарювання має стати доступною для малого та середнього бізнесу. Це сприятиме поживленню підприємницької діяльності, і в Україні може дійсно скластися здорове конкурентне середовище, на відсутність якого неодноразово вказували міжнародні організації (Світовий банк, Центр міжнародного приватного підприємництва, Міжнародний валютний фонд).

Література

1. Кібенко О. Р., Пендак Сарбах А. В. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis Європейського Союзу та законодавства України / За ред. О. Кібенка. – К., 2006. – 496 с.

2. Leyte P. The Regime of Capital Maintenance Pertaining to Public Companies, Its Reform and Alternatives // Business Law Review. – 2004 (April). – Vol. 25. – Issue 4. – P. 84–92.

The article is devoted to the research of legislatively established obligatory requirement to the minimum size of the joint-stock companies share capital. The author analyzes advantages and lacks of fixing of this requirement, modern trends of its regulation; it is also underlined in the article change of accents in creditors' interests' protection. The author points out that the requirement to the minimum size of the share capital is not the effective mechanism of creditors' interests' protection and consequently is subject to abolition. Protection of the creditors' interests should be carried out by means of alternative mechanisms.

Статья посвящена исследованию законодательно установленного обязательного требования к минимальному размеру уставного капитала акционерных обществ. Анализируются преимущества и недостатки закрепления этого требования, современные тенденции в его регулировании, указывается на изменение акцентов в защите интересов кредиторов. В статье указывается, что требование к минимальному размеру уставного капитала не является эффективным механизмом защиты интересов кредиторов, и поэтому подлежит отмене. Защита интересов кредиторов должна осуществляться с помощью альтернативных механизмов.

3. Enriques L., Macey J. Creditors Versus Capital Formation: The Case against the European Legal Capital Rules // Cornell Law Review. – 2001. – N 86. – P. 1165–1204.

4. Пацурківський Ю. П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001. – 19 с.

5. Wymeersch E. Current Company Law Reform Initiatives in the OECD Countries – Challenges and Opportunities // Financial Law Institute Working Paper. – 2001. – N 4. – 56 p. – <http://ssrn.com/abstract=273869>.

6. Prentice D. D. Corporate Personality, Limited Liability and the Protection of Creditors', in R. Grantham and C. Ricketts, eds., Corporate Personality in the Twentieth Century / Dan D. Prentice. – Oxford: Hart Publishing, 1998. – 328 p.

7. Simon J. A Comparative Approach to Capital Maintenance: France // European Business Law Review. – 2004. – Vol. 15. – Issue 5. – P. 1037–1044.

8. Armour J. Legal Capital: An Outdated Concept? // European Business Organization Law Review. – 2006. – Vol. 7. – Issue 1. – P. 5–27.

9. Miola M. Legal Capital and Limited Liability Companies // European Company and Financial Law Review. – 2005. – Vol. 2. – N 4. – P. 413–486.

10. Merkt H. Creditor Protection and Capital Maintenance from a German Perspective // European Business Law Review. – 2004. – Vol. 15. – Issue 5. – P. 1045–1057.

11. Ferran E. The place for creditor protection on the agenda for modernization of company law in the European Union. – 33 p. – http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=841884.

12. Mülbart P. A Synthetic View of Different Concepts of Creditor Protection, or: A High-Level Framework for Corporate Creditor Protection // European Business Organization Law Review. – 2006. – Vol. 7. – Issue 1. – P. 357–408.

13. Ng C. K. Evidence on the Determinants of Trade Credit Terms in Interfirm Trade // The Journal of Finance. – 1999. – Vol. 54. – Issue 3. – P. 1109–1129.

14. Petersen M. Trade Credit: Theories and Evidence, Review of Financial Studies // Review of Financial Studies. – 1997. – Vol. 10. – Issue 3. – P. 661–691.

15. Kübler F. A Comparative Approach to Capital Maintenance: Germany // European Business Law Review. – 2004. – Vol. 15. – Issue 5. – 2004. – P. 1031–1035.

16. Хорт Ю. В. Механізм захисту учасників акціонерних правовідносин через конструкцію статутного капіталу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – 19 с.

